

DE VROLIJKE VERRADER

Voor Pamela, Leila, Leo en Joey

Simon Kuper

DE VROLIJKE VERRADER
EEN KGB-SPION UIT ROTTERDAM

Nieuw Amsterdam

© 2021 Simon Kuper
© 2021 Nederlandse vertaling L&R Tekst
en Nieuw Amsterdam
Alle rechten voorbehouden
Vertaling L&R Tekst, Rijssen
Tekstredactie Louise Koopman
Ontwerp omslag Paul Pollmann
(naar het oorspronkelijke ontwerp)
Ontwerp binnenwerk Yulia Knol
Omslagbeeld © Hulton-Deutsch Collection/
Corbis/Getty Images
NUR 686
ISBN 978 90 468 2303 3
www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Voorwoord 7

- 1 Op zoek naar Blake 11
- 2 Een gewone Hollandse jongen 21
- 3 Een joods herenhuis in een Arabische stad 27
- 4 Misleiding wordt een dagelijkse gewoonte 32
- 5 Een legendarisch centrum van verborgen macht 38
- 6 De bekering van de gevangene 46
- 7 Lunchpauzespion 59
- 8 Een mol in Berlijn 68
- 9 Het spel is uit 78
- 10 De menselijke prijs 96
- 11 Heeft spionage zin? 108
- 12 Buitenlandse verrader 114
- 13 Op zijn kop in de cel 121
- 14 Regelrecht uit Hitchcock 130
- 15 Iemand die zich makkelijk aanpast 144
- 16 Henri Curiel, een parallel leven 165
- 17 Cynisme en kerstpudding 175
- 18 'Tragisch ben ik niet' 185

Nawoord 191

Dankbetuigingen 193

Noten 195

Beknopte bibliografie 231

Register 237

Voorwoord

In 1991 ontmoette ik George Blake voor het eerst. Mijn vrouw, Ellen Verbeek, had net een groot interview met hem gemaakt voor het weekblad *HP/De Tijd*. ‘Spion voor een verloren zaak’, was de kop. Blake, net als ik klein van stuk, was toen achter in de zestig. Meteen viel zijn vitaliteit op, de schittering in zijn ogen en, nog het meest, zijn bulderende lach. Wat een charmante kerel, dacht ik.

Een van zijn eerste opmerkingen zal ik nooit vergeten. In 1991 kwam er net een einde aan het Sovjetrijk en het communisme, waar Blake toch min of meer zijn leven voor had opgeofferd. Hoe dacht hij daar nu over? Wat voelde hij toen hij in 1966 eenmaal was gearriveerd in het Sovjetparadijs?

‘Na een week in Moskou wist ik al dat het communisme de grootste teleurstelling uit mijn leven was,’ zei Blake, waarna weer zo’n lachsalvo volgde. Al snel werden we bij Blake en zijn Russische vrouw Ida thuis genood.

Ze bewoonden een ruime flat aan de Prospekt Mira. Blake was inmiddels gepensioneerd, na een carrière als ‘expert’ bij het Russische Midden-Oosteninstituut, maar hij vertrouwde ons toe dat hij de flat had gekregen van de KGB, waarvan hij ook pensioen ontving. ‘Ze zorgen goed voor mij.’ Tijdens het etentje troffen we ook KGB-kolonel Oleg Kaloegin en zijn vrouw.

Kaloegin was de ‘handler’ geweest van Blake en de man die Blake wegwijz maakte in de Moskouse wereld. Hij was een vurig aanhanger van Gorbatsjov en Jeltsin – net als Blake trouwens. Wat waren we optimistisch die avond!

Kaloegin schopte het onder Jeltsin tot senator, maar toen Poetin – die hij openlijk kritiseerde – eenmaal aan de macht kwam, liep het mis. Hij vluchtte naar Amerika en kreeg in absentia vijftien jaar cel als ‘vijand van Rusland’.

George Blake bleef in Moskou. Hij had ook geen keus, want als veroordeelde en ontsnapte dubbelspion zat de Engelse geheime dienst nog steeds achter hem aan. Zijn hoogbejaarde Nederlandse moeder woonde in een verzorgingstehuis in Rotterdam, en George droomde ervan haar nog een keer te zien.

De KGB wilde wel voor valse paspoorten zorgen om een snelle trip mogelijk te maken, maar Blake durfde het zonder toestemming van de Nederlandse regering toch niet aan.

Ik heb toen nog met de Nederlandse ambassadeur en Ruud Lubbers overlegd om de reis mogelijk te maken. Dat bleek uiteindelijk toch niet haalbaar, want mochten de Britten erachter komen en om uitlevering vragen, dan kon Nederland er juridisch niets tegen doen. Anders dan de andere beroemde dubbelspion, Kim Philby, en zijn vrienden van de ‘Cambridge Five’ – die wegwijnden in het sombere Moskou en hun heil zochten in de fles – besloot Blake een nieuw leven op te bouwen. In de Russische Ida vond hij een ideale nieuwe levenspartner; een opgewekte, doortastende vrouw die zich niet van de wijs liet brengen door de bijna iconische status van Blake in Rusland.

We werden door de jaren heen echte vrienden. Blake sprak met ons over het Nederland uit zijn jeugd. En over zijn rol als dubbelspion, de beroemde tunnel in Berlijn en het feit dat hij misschien wel tientallen Russen die informatie aan de geallieerden hadden doorgespeeld de dood had ingedreven door ze te verraden. Aanvankelijk zag Blake het als een onvermijdelijk onderdeel van de Koude Oorlog – waren die spionnen immers zelf ook niet verraders? Eenmaal in Rusland verloor hij gaandeweg zijn geloof in het communisme. Ook de autoritaire koers die Poetin uitzette, zinde hem allerminst. Zo kreeg hij steeds meer wroeging over zijn spionnenrol, maar er afstand van nemen was een brug te ver.

De Rotterdamse tongval was na al die jaren nog niet verdwenen. De Blakes brachten inmiddels het grootste deel van hun tijd door

in hun datsja (ook van de KGB) buiten Moskou. Internet bestond nog niet, dus wij lieten een grote schotel bij Blake neerzetten zodat hij de Nederlandse televisie kon volgen.

Hij zag er de uitvaart van Juliana en Bernhard op en veel andere gebeurtenissen die hem emotioneerden. Elk jaar vierden we in de datsja Sinterklaas, compleet met banketstaaf en pepernoten. Hun zoon was met zijn familie te gast bij ons in Domburg en onze zoon Tom schreef zijn afstudeerscriptie over Blake.

Naarmate de jaren meer vat op hem kregen – hij verloor langzaam zijn gezichtsvermogen – trok Blake zich terug uit het openbare leven. Interviews gaf hij liever niet meer, maar zich daar helemaal aan onttrekken kon hij niet. Poetin feliciteerde hem elk jaar met zijn verjaardag en kwam op zijn negentigste zelfs langs, en hof-felijk als Blake was stond hij dan trouw ook de Russische pers te woord.

Met grote regelmaat werd ik benaderd door westerse journalisten die hoorden van onze vriendschap. Maar de laatste jaren had Blake er echt geen zin meer in. Totdat Simon Kuper mij belde. Ik volg Kuper – journalist en schrijver bij de *Financial Times* – al jaren en heb grote bewondering voor zijn werk, dus toen hij me vroeg een introductie te regelen kon ik geen nee zeggen.

Ik heb wel flink op Blake moeten inpraten. ‘En dit wordt dan echt het allerlaatste interview dat ik geef,’ zei hij. ‘Beloof me dat je me hierna nooit meer lastigvalt met journalisten.’ De afspraak was ook nog dat het interview alleen in het Nederlands (in de *NRC*) zou verschijnen.

Hoe had ik kunnen bevroeden dat het interview een opmaat was voor het boek *De vrolijke verrader* dat nu voor u ligt? Blake belde me meteen na dat eerste interview dat het zo’n leuk gesprek was geweest met Kuper.

Natuurlijk dacht ik toen ik over dit boek hoorde wel even: verdorie, dit boek had ik moeten schrijven. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat dit project in veel betere handen is bij Simon Kuper.

Derk Sauer

1

OP ZOEK NAAR BLAKE

George Blake had zich al veertig minuten in een doorgang net binnen de muren van de Londense gevangenis verscholen. Sean Bourke, zijn handlanger aan de buitenkant, moest een touw ladder over de muur gooien zodat Blake kon ontsnappen. Maar Bourke liet al een tijdje niets meer van zich horen. Blake was doorweekt van de stromende regen en begon wanhopig te worden.

Toen de klok op 22 oktober 1966 18.50 uur aanwees, vreesde hij niets meer van de Ier te zullen vernemen. In zijn vertwijfeling zette hij zijn walkietalkie bijna uit. In de verte hoorde hij de bel die de gevangenen terugriep naar hun cel. Om exact 19.00 uur zouden ze geteld worden, en dan zou zijn afwezigheid worden ontdekt. De bewakers in de Wormwood Scrubs-gevangenis zouden alarm slaan, waarop de politie in het hele land een klopjacht zou openen. Blake was vijf jaar eerder ontmaskerd als spion van de KGB en was de eerste agent van de Britse Secret Intelligence Service (SIS, nu bekend als MI6) die ooit als verrader werd veroordeeld.¹ Zijn gevangenisstraf van 42 jaar was op dat moment de langste die in de moderne Britse geschiedenis was opgelegd. Als hij bij zijn ontsnappingspoging werd betrapt, zou hij waarschijnlijk naar een maximaal beveiligde gevangenis worden overgebracht, ver van zijn vrouw en zonen, om daar ooit te sterven.

Om ongeveer vijf voor zeven deed Blake een laatste poging. Met de afgesproken codenaam riep hij Bourke op via zijn walkietalkie: 'Fox Michael! Je móét de ladder nu gooien, het moet. Er is geen tijd meer! Gooi hem nu, Fox Michael! Ben je er nog? Meld je, alsje-

blijft.¹ Bourke wist niet zeker of de kust veilig was, maar toch gooide hij de ladder over de muur.² Blake zag ‘het dunne nylon als een slang naar beneden kronkelen.’ Dit was het moment van de waarheid. Hij rende naar de ladder en klom omhoog. ‘Het leek verbluffend eenvoudig,’ herinnerde hij zich jaren later. Bourke zag het gezicht van Blake boven de muur verschijnen en schreeuwde: ‘Spring, spring, spring in godsnaam!’³ Blake sprong en viel zo hard op de weg dat hij zijn pols brak en zijn voorhoofd openreet. Even bleef hij liggen. Snel propte Bourke hem in zijn oude Humber en reed hem naar een gehuurde zit-slaapkamer op een paar honderd meter afstand van de Scrubs. De straten van West-Londen waren zo goed als leeg. Dankzij de regen was het een perfecte avond voor een ontsnapping.⁴

Omstreeks 19.40 uur ontdekten de bewakers de touwladder. Aan de voet van de buitenmuur van de gevangenis vonden ze een bloempot met roze chrysanten, als een bewijsstuk uit een detectieve van Agatha Christie.

De andere gevangenen juichten toen ze hoorden dat Blake was ontsnapt.⁵ Zeno, een oorlogsheld die in de Scrubs zat omdat hij de minnaar van zijn ex-vriendin had vermoord, schreef:

In de jaren dat ik hier zit moeten er eerder honderd dan vijftig ontsnappingen zijn geweest, maar nooit heb ik zo’n reactie meegemaakt. Als ik me concentreer, kan ik woorden en flarden van gesprekken onderscheiden. [...] ‘Hij heeft ze genaaid...’ en daarna wordt er ver en vaag aan de zuidkant van de gevangenis gezongen: ‘*For he’s a jolly good fellow*’. Ik wist altijd al dat hij populair was, maar tot dit moment had ik me nooit gerealiseerd hóe populair.⁶

‘Spion Blake ontsnapt uit cel in Scrubs: stalen tralies doorgezaagd’, schreeuwde de kop op de voorpagina van *The Observer* de volgende dag.⁷ De krant herinnerde de lezers eraan dat Blake tijdens zijn proces in 1961 had ‘bekend elk officieel document van enig belang waar hij als geheim agent toegang toe had te hebben doorgegeven aan zijn Russische contact’.

Een paar citaten van een misdadiger die kort daarvoor uit de gevangenis was ontsnapt voegden wat persoonlijke details van de dubbelspion toe: ‘Hij was heel pro-Brits. Hij was een communist, maar een ideologische. [...] Hij was heel populair onder de andere gevangenen. [...] Ik weet dat er mannen naar hem toe gingen voor Arabische, Franse en Duitse les.’

De politie hield vliegvelden, havens aan de zuidkust en communistische ambassades in Londen in de gaten, maar een zegsman van de Sovjetambassade verklaarde tegenover *The Observer*: ‘Wij hebben niets te melden. Waarom denkt u dat hij hierheen zou zijn gekomen?’

In 1999 werd mijn nieuwsgierigheid naar Blake voor het eerst gewekt toen ik een interview las dat hij in zijn ballingsoord in Moskou aan een Nederlands tijdschrift had gegeven. Ik werd onmiddellijk en ietwat egocentrisch getroffen door de overeenkomsten in onze achtergrond. We waren beiden een mengeling van Brits, joods en kosmopoliet, en we zijn op 35 kilometer van elkaar in Nederland opgegroeid, hij in Rotterdam, ik in Leiden.

Tot op dat moment wist ik nauwelijks iets van zijn bijzondere levensloop. Blake was wereldnieuws toen hij in 1961 in de gevangenis werd gezet, en nog eens toen hij in 1966 ontsnapte. Maar kort na zijn verdwijning uit de Scrubs was hij al zo goed als vergeten, het soort figuur uit een vroeger tijdperk van wie je aanneemt dat hij al tientallen jaren dood is. Ik begon over zijn leven te lezen en ontdekte een heerlijk bonte verzameling bijfiguren, variërend van Alfred Hitchcock tot Vladimir Poetin.

Toen ontmoette ik in 2005 Derk Sauer, de Nederlander die in Moskou uitgroeide tot mediamagnaat. (Niet alleen richtte hij de krant *Moscow Times* op, maar hij had ook het briljante idee om Russische edities van *Cosmopolitan* en *Playboy* te lanceren.) Sauer, die in zijn jeugd maoïst was geweest, was bevriend geraakt met zijn landgenoot en mede-Moskoviet. Hun gezinnen vierden al enkele jaren samen Sinterklaas. Voordat ik in mei 2012 voor een toespraak op een conferentie naar Moskou vloog, vroeg ik Sauer of ik Blake zou kunnen interviewen.

Het was niet iets wat Blake vaak deed. Als spion was hij van nature meer een luisteraar dan een prater.⁸ Met uitzondering van een korte periode rond 1990, toen hij zijn autobiografie promoveerde, sprak hij zelden met Engelstalige journalisten.

Op zijn oude dag had hij nog een extra reden om hen te mijden: hij wilde geen vragen over Poetin beantwoorden. Blake hield iets van zijn oude communistische dromen vast, maar was inmiddels vooral een vredelievende democraat en geen fan van zijn oud-medelid van de KGB. Maar Poetin had de macht om hem en zijn vrouw hun datsja en pensioen af te nemen, dus wilde Blake hem niet voor het hoofd stoten, kreeg ik van Sauer te horen.

Voordat Blake bereid was om zich te laten interviewen, stond hij erop mij te ondervragen. Ik belde hem op het afgesproken tijdstip. Ik wandelde op dat moment over de Novodevitsji-begraafplaats in Moskou, waar ik de graven van Tsjechov en Nikita Chroesjtsjov bezocht. Blake en ik spraken Nederlands. Hij had een vooroorlogs chic accent, vermengd met de harde klanken van zijn geboortestad Rotterdam. Hij praatte honderduit en lachte veel. Omdat hij de kwestie-Poetin vermeed, begon ik er uiteindelijk zelf over: ik beloofde hem niets over de hedendaagse Russische politiek te zullen vragen.

Zijn familie vormde een tweede obstakel voor het interview, vertelde hij me verontschuldigend. Hij zei dat zijn drie Britse zonen (mannen van de gevestigde orde) het niet leuk vonden als er artikelen over hun vader de Sovjet-spion in de kranten verschenen. (Later begreep ik dat het waarschijnlijk hun moeder Gillian was, de ex-vrouw van Blake, die het hele verhaal liever verzwegen.)

Uiteindelijk stemde hij in met een interview dat alleen in het Nederlands gepubliceerd zou worden, in *NRC Handelsblad* – of zoals Blake het met zijn verouderde kennis van Nederland noemde: ‘het *Handelsblad*’. Daarmee was hij tevreden, en hij nodigde me bij hem thuis uit. Volgens mij deed hij het omdat hij Sauer vertrouwde, omdat hij het leuk vond om Nederlands te kunnen praten en omdat het idee om na zeventig jaar afwezigheid lezers in zijn geboorteland te kunnen bereiken hem wel aanstond.

Later sprak ik met Sauer af dat ik na het overlijden van Blake ook

in het Engels zou mogen publiceren. Zijn familie zou dan toch te maken krijgen met een publiciteitsgolf, of ik nou iets schreef of niet. Desondanks heb ik geworsteld met mijn besluit om ook in het Engels te publiceren. Deels is dat natuurlijk een egoïstische beslissing: ik wilde dit boek gewoon schrijven. Maar ik vond ook dat Blake de Britten een verklaring schuldig was.

De dag na het telefoontje op de begraafplaats haalde Sauers Russische chauffeur me op bij het stalinistisch-gotische Hotel Ukraina aan de rivier de Moskva en reed me de stad uit naar Blakes datsja, zijn voormalige weekendhuisje waar hij inmiddels permanent woonde. Hoewel er ook op zaterdagochtend nog files stonden, kwamen we te vroeg in de wijk van Blake aan, zodat ik de zon even opzocht in een plaatselijk park. Het had net zo goed een gegoede voorstad van Londen of Parijs kunnen zijn. Fraaie witte appartementencomplexen stonden rond een kinderspeelplaats. Er kwamen westers geklede mensen voorbij: een joggend meisje, een man achter een kinderwagen, een jongen met een honkbalpet die op een fiets met terreinbanden reed. Ook waren er nog herkenbare Sovjetachtige figuren: een baboesjka met een wandelstok en rotte tanden die op een bankje zat te kletsen met een parkeerpachter; een man met een plastic zak en zijn ochtendbier. Maar achteraf bezien was het Russische leven op die lenteochtend in 2012, toen de olieprijs nog boven de 100 dollar per vat stond en Poetin Oekraïne nog niet was binnengevallen, beter dan ooit daarvoor of daarna.

Even later liep ik naar het huis van Blake. In een rustig, groen laantje werd ik opgewacht door een kleine oude man met een wandelstok waarvan de knop de vorm van een hondenkop had. George Blake had een warrige baard, een kunstgebit, grote oren en levervlekken op zijn huid. Hij droeg pantoffels. Zijn beroemde gesoigneerdheid was verdwenen, maar hij had zijn charme van de misleider behouden. Hij ging me voor door een deur naar zijn grote tuin. Er hing kleding aan de waslijn, de voetbal van een kleinkind lag in de zon en het wemelde van de muggen.

De houten buitenwanden van de datsja waren lichtgroen geverfd. 'Dat huis, dat wil je niet geloven, maar dat huis is nog voor

de revolutie gebouwd,¹⁰ zei hij in het Nederlands, op verwonderde toon.

Blakes Russische vrouw Ida en een luidruchtige kleine terriër kwamen naar buiten om me te begroeten. Daarna nam hij me mee naar de serre. Veel van de boeken op de planken kwamen uit de bibliotheek die hij had geërfd van Donald Maclean, zijn dierbare Britse vriend en collega-Sovjetdubbelspion. Het waren oude, gebonden boeken zonder stofomslag: Max Beerbohms *Zuleika Dobson*, Faulkner, H.G. Wells, een biografie van Dickens, en *Life and Teachings of Karl Marx* door ene Lewis. Ik zag ook geschiedenisboeken over het Nederlandse verzet. Op een van de vensterbanken stond een pop in het rode uniform van een Britse Beefeater, misschien een herinnering aan Blakes gevangenschap als verrader in Londen, of misschien alleen maar een souvenir.

Ida bracht ons thee en boterhammen met salami ('*boeterbrod*', zei ze in het Russisch). De hond, die voor onze voeten ging slapen, kreeg zijn eigen portie. Blake en ik zaten naast elkaar op een bank, dicht bij elkaar, zodat hij me in elk geval kon verstaan. Zijn blauwe ogen waren bloeddorlopen. 'Ik zie u nu niet,' vertelde hij. 'Ik zie dat er iemand daar zit, maar wie dat is en hoe diegene eruitziet, dat zie ik niet.'¹¹

Toen ik hem die ochtend in 2012 ontmoette, was Blake met zijn negenentachtig jaar de laatste overlevende van de Britse spionnen die naar Moskou waren overgelopen. Toen hij in 1967 in de Sovjet-Unie aankwam, na zijn ontsnapping, was Guy Burgess al overleden. Maclean en Philby overleden in de jaren tachtig in Moskou.

Zo'n drie uur lang interviewde ik Blake over zijn leven, van Nederlandse verzetsman in de Tweede Wereldoorlog tot Britse spion en KGB-kolonel. Sauer vertelde me later dat het zijn laatste interview zou zijn.

Ik vroeg in welke taal hij het liefst wilde spreken: Nederlands of Engels. Hij antwoordde: 'Ik spreek altijd graag Nederlands, zo voel ik me mogelijkst het meeste thuis.' De gelegenheid deed zich alleen zo weinig voor, betreurde hij.¹² Hij voegde eraan toe dat hij Russisch sprak met een 'Nederlands accent. Ze horen ineens dat ik

geen Rus ben maar ik spreek erg eh...’ Hij stapte even van het Nederlands over op het Engels. ‘...*fluent, fluently*. Ook met mijn vrouw. En met de kinderen, en met mijn kleinzoon, schoondochter, natuurlijk Russisch, altijd onder elkaar Russisch.’¹³

In de uren dat we bij elkaar waren voelde ik dat de gedeelde taal en herkomst een zekere intimiteit creëerden. Als je als Nederlands-talige ergens woont waar vrijwel niemand die taal spreekt, zoals Blake en ik bijna ons hele volwassen leven, krijg je het gevoel over een geheimtaal te beschikken. Samen neem je een wat afstandelijke positie in van waaruit je anderen kunt waarnemen. Onze intimiteit was aantrekkelijk maar ook verontrustend: ik wilde niet door de dubbelspion worden ingepakt.

Het verhaal van Blake is tegenwoordig alleen bekend bij enkele experts, en dan nog alleen voor zover er iets zeker kan zijn in de wereld van bedrog die spionage heet. Er zijn nog steeds veel raadsels rond zijn persoon. MI6 heeft de dossiers over hem nooit openbaar gemaakt en zal dat misschien ook nooit doen, omdat zijn verraad zo gênant was voor de geheime dienst.

Bovendien was Blake een man die je maar moeilijk leerde kennen. Sinds zijn kindertijd was hij een beetje een einzelgänger geweest. Tijdens zijn tien jaar als Sovjetspion gedroeg hij zich zelfs tegenover zijn vrouw vriendelijk maar afstandelijk. Zo zijn veel verraders. Donald Macleans vrouw Melinda vertelde haar moeder: ‘Misschien kun je heel lang met een man getrouwd zijn zonder hem ooit echt te kennen.’¹⁴ (Aan de andere kant had Guy Burgess als hij weer eens te veel had gedronken de gewoonte om erover op te scheppen dat hij een Russische spion was.)¹⁵

Blake droeg eigenlijk twee lagen vermommingen, de een boven op de ander. Naar buiten toe pretendeerde hij een Britse diplomaat te zijn in plaats van een Britse spion. In de inlichtingenwereld deed hij zich voor als een Britse spion in plaats van een Sovjet-Russische. Hij moet altijd op zijn hoede zijn geweest. Na zijn ontmaskering was hij in de gevangenis altijd stiekem bezig om zijn vlucht te beramen. Zeker tot het moment dat hij op drieënveertigjarige leeftijd uit de Scrubs ontsnapte, lijkt alleen zijn moe-

der Catharine hem goed gekend te hebben. Geen wonder dat typeringen van hem door mensen uit zijn omgeving variëren van 'aardig' tot 'charmant' tot 'saai'. Bijna niemand slaagde erin zijn twee buitenkanten te doordringen.

De enige manier om een volstrekt internationale man te begrijpen is door internationale bronnen te gebruiken. Omdat Blake in 1961 uit het niets het Britse nationale verhaal verstoorde, zijn het overwegend Britse schrijvers geweest die met gebruikmaking van Britse bronnen hebben geprobeerd hem te verklaren. Die benadering werkt niet bij hem. Hij was bijzonder gesteld op Groot-Brittannië (of 'Engeland', zoals hij het noemde), maar was niet geobserveerd door het land. De langste periode die hij er ooit doorbracht waren zijn vijf jaar in de Wormwood Scrubs.

In dit boek heb ik Britse verslagen van Blakes leven en mijn interview met hem aangevuld met Nederlandse, Duitse, Franse en Russische bronnen. Kennelijk voelde hij zich vrijer wanneer hij interviews in andere talen dan het Engels gaf, omdat hij zich dan geen zorgen hoefde te maken over de hinder die zijn familie in Groot-Brittannië van de publiciteit kon ondervinden.

Ook heb ik veel gebruikgemaakt van het Berlijnse archief van de Stasi, de Oost-Duitse geheime politie. Archivarissen stuurden me duizenden pagina's materiaal over Blake (inclusief veel West-Duitse artikelen die de Oost-Duitse spionnen uit de imperialistische pers moeten hebben geknipt). Tussen 1976 en 1981 maakte hij als gevierde spion minstens vier reizen naar Oost-Duitsland voor ontmoetingen met Stasi-chefs, en om lezingen over zijn leven en werk te houden voor hun agenten.

In het interne Stasi-verslag van zijn bezoek aan Frankfurt an der Oder in 1976 werd 'kameraad Blake' geroemd om zijn heldenmoed en zijn gevoel voor humor.¹⁶ Maar een Stasi-officier die hem tijdens dat bezoek vergezelde, noteerde dat hij

naar buiten toe niets heroïsch te bieden had [...] klein, heel slank, bijna broos [...] met allengs dunner wordend zwart, golvend haar. [...] Een man die, zoals hij zelf zei, zich mentaal en fysiek jong voelt, die bij yoga zweert en die in zijn eigen ogen ook oud genoeg

was om een baard te laten staan, hoewel hij dat, zoals hij ons vertelde, pas na zijn vijftigste deed.¹⁷

De lezingen die Blake in 1980 en 1981 in Oost-Duitsland gaf, zijn gefilmd. Het zijn prachtige tijdsbeelden. Bij de lezing in 1980 introduceert een gepensioneerde hoge Stasi-officier Blake aan het publiek als een agent die ‘zonder onze tussenkomst’ voor het communisme kwam werken: ‘Een van degenen die, zoals wij zeggen, soms door de goede God worden gezonden.’ Het publiek buldert plichtmatig van het lachen. Dan betreedt Blake het podium. Zijn baard en puntige kin geven hem iets demonisch, maar hij is zoals altijd piekfijn gekleed in een donker pak met vest, mogelijk een overblijfsel uit zijn Britse garderobe van voor 1961, dat zijn moeder hem in Moskou had gebracht. Staand voor een grote Oost-Duitse vlag vertelt hij zijn levensverhaal in vloeiend Duits, zij het met een Nederlands accent. De hoge Oost-Duitse officieren, allemaal keurig in pak, zitten in een lange rij en kijken ernstig en verveeld; hier en daar wordt gefluisterd of in een neus gepeuterd. Op de tafel naast hen staan verleidelijke, maar ongeopende flessen bier.¹⁸

Wat Blake achter gesloten deuren tegen zijn mede-Oostblokspionnen zei, voegt nieuwe details toe aan zijn verhaal. Maar niets in deze Stasi-lezingen is in tegenspraak met zijn autobiografie uit 1990 (gepubliceerd in de hoogtijdagen van de Sovjet-Russische glasnost), of wat hij me in 2012 vertelde, noch met wat zijn advocaat tijdens zijn proces in 1961 zei. Zijn hele leven lang bleef het verhaal dat Blake over zichzelf vertelde tamelijk consistent. Hij was een verrader, maar ik geloof niet dat hij een leugenaar was.

In dit boek probeer ik het leven van Blake te duiden. Ook wil ik begrijpen hoe hij, op hoge leeftijd, op alles terugkeek. De kleine man die ik in zijn datsja ontmoette was een relict uit de Koude Oorlog. Maar hij was ook de voorbode van een eenentwintigste-eeuws fenomeen: de ‘buitenlandse strijder’, de westerling die alles opoffert in een strijd op leven en dood tegen het Westen. Blake verried westerse geheimen en enkele honderden Britse agenten aan de Sovjet-Unie. Van tientallen van deze agenten wordt aangenomen dat ze zijn geëxecuteerd. Deze vriendelijke, kennelijk welwillende

man moest daarna nog tientallen jaren met zichzelf leven. Wie was George Blake? Welke invloed had hij op de geschiedenis? En had hij ergens spijt van?